

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING XOTIRASINI RIVOJLANTIRISHDA ONA TILI TA'LIMIGA TAYYORGARLIGINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Xushboq JUMAYEV

Termiz davlat pedagogika instituti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasida o'qituvchisi

e-mail: xjumayev96@gamil.com

Annotatsiya. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar faoliyatini baholash unda o'qishga ijobiy munosabatlarni shakllantirish, maktab ta'limi o'quvchining turmush tarzini, ijtimoiy mavqeini, sinf jamoasi va oila muhitidagi ahvolini o'zgartirish kabilar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'z: she'r, hikoya va ertak, xotira, mustaqil o'qish, dars, aqliy harakat, jismoniy harakat, o'quvchi, o'qituvchi, maktab ta'limi, axborot.

Kichik maktab yoshi davriga 7-11 yoshli boshlang'ich (1-4) sinflarning o'quvchilari kiradi. Bola maktab ta'limiga bog'chada tarbiyalanayotganda tayyorlanadi. Bunda u maktabda o'quvchilarga qo'yiladigan har xil talablar bilan tanishadi, fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyor bo'ladi. Ta'limga psixologik tayyorgarlik deganda, bolaning obyektiv va subek'tiv jihatdan maktab talabiga munosibligi nazarda tutiladi[1].

Bola maktab ta'limiga avval psixologik jihatdan tayyorlanadi. Binobarin, uning psixikasi bilim olishga yetali darajada rivojlanadi. Shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, aniqligi o'zining qiziquvchanligi, dilkashligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurining yaqqolliigi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbat uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. Bola diqqatining xususiyatlari roli va syujetligi o'yinlarda, rasm chizish va qurish-yasash mashg'ulotlarida, loy hamda plastindan o'yinchoqlar tayyorlashda, o'zgalar nutqini idrok qilish va tushunishda matematik amallarni bajarishda, hikoya tinglash va tuzishda ko'rinadi[5].

Bu davrda o'z diqqatini muayyan obyektga yo'naltirish, to'plash, taqsimlash bo'yicha ma'lum darajada ko'nikmaga ega bo'lib, o'z diqqatini boshqarish va kerakli paytda to'plashga intiladi. Uning xotirasi qiziqarli, ajoyib-g'aroyib, kishini taajjubga soladigan ma'lumot va hodisalarni puxta esda olib qolish, esda saqlash, esga tushurish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu davrgacha bevosita kattalar rahbarligida u yoki bu axborotlarni o'zlashtirib kelgan bo'lsa, endi o'z xoxish-irodasi bilan zarur ma'lumotlar to'plashga, o'z oldiga aniq maqsad va vazifa qo'yishga harakat qiladi. Bolaning ana shu faolligi xotirasining muayyan

darajada rivojlanganini bildiradi. U she'r, hikoya va ertaklarni esda qoldirish uchun ko'p takrorlash, ijod olishning eng qulay yo'l va usullaridan foydalanishi ta'lim jarayonida unga juda qo'l keladi[8].

Tajribadan ma'lumki, bolaning nutqi maktab ta'limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqotga kirishish, kishilarning fikrini uqib olish va to'g'ri idrok qilish daraasida, nutqining tuzilishi esa grammatika qoidalariga mos, mantiqiy izchil, ifodali, miqdor va ko'lam jihatidan fikr almashishga yetarli bo'ladi. U eshitgan va ko'rganlari to'g'risidagi ma'lumotlarni tushuna oladi. O'zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila biladi, aqly faoliyat operatsiyalaridan o'rinli foydalanadi[9].

Bola maktab ta'limiga psixologik tayyorlanishining subyektiv tomoni ham mavjuddir. Uning maktabda o'qish xohishi, intilishi, katta katta yoshdagi odamlar bilan muloqotga kirishish istagi mazkur tayyorgarlik bilan uzviy bog'liqdir. Bolada shu davrga kelib, o'qish, bilim olish haqida to'g'ri tasavur shakllanadi. U maktab jamoasi a'zolarining mas'uliyatli vazifalarini anlaydi va ularga itoat qilishg, ularning ko'rsatmalarini bajarishga moyil bo'ladi[10]. Lekin bolalar hammasi bir xil emasligi sababli ular o'rtasida muhim farqlar vujudga keladi. Ba'zi bolalar maktabga butun vujudi bilan talpinadi, o'qishga qancha vaqt qolganini uzluksiz sanaydi, o'quv ashyolarini oldinroq tayyorlab qo'yishga harakat qiladi. Boshqa bir bolalar esa maktabdan voz kechishgacha borib yetadi. O'qishga salbiy munosabatdagi bolalar ta'lim muhitiga kurashishga qiynaladilar, qator ruhiy musiqaarda duch keladilar[11].

Maktabda ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil qilishda kichik maktab yoshidagi bolalarning anatomik-fiziologik xususiyatlari, jismoniy kamolot darajasini hisobga olish muvaffaqiyat garovidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi biologik jihatdan nisbatan uyg'un o'sadi, uning bo'yi va og'irligi, o'pkasining hajmi mutanosib rivojlanadi. Biroq, bolaning umurtqa pog'onasi va ko'krak qafasining suyaklari qotib yetmagan bo'ladi. Bu esa uning suyak tuzilishi takomillashib bo'lmaganini ko'rsatadi. Yurak muskullari tez o'sadi, qon tomilarining diametri sal kattaroq bo'ladi miyaning og'irligi boshlang'ich sinflarda 1250-1400 grammni tashkil etadi. Miya po'stining analitik-sitetik faoliyati takomillashadi, qo'zg'alish bilan tormozlanish o'rtasidagi munosabat o'zgaradi, lekin nisbatan ustunlikka ega bo'ladi. Shuning uchun bolaning to'g'ri o'sishiga g'amxo'rlik qilish kerak, toliqishn oldini olish, o'qish va dam olish rejimiga qat'iy rioya etish zarur[12].

Maktab ta'limi o'quvchining turmush tarzini, ijtimoiy mavqeini, sinf jamoasi va oila muhitidagi ahvolini o'zgartiradi, uning asosiy vazifasi o'qishdan, bilim olish, ko'nikma va malakalarni egallash, tabiat va jamiyat to'g'risidagi qonuniyatlarni o'zlashtirishdan iborat bo'lib qoladi. Ta'lim muayyan darajada uyushqoqlik, intilish, irodaviy zo'r berish, faollik va maqsadga muvofiq faoliyatni talab qiladi[13]. Ixtiyorsiz hatti-harakat o'rnini anglashilgan, rejali, aqliy mehnat egallay boshlaydi. O'quvchi doimo tengtoshlari bilan

birga muayyan sinf jamoasida bo‘ladi. Demak, uning oldida hamma vaqt sinf jamoasining manfaatini himoya qilish, shahsiy istaklarini umumjamoaga intilishiga bo‘ysundirish, o‘zaro yordam, o‘zaro talabchanlik, ijtimoiy javobgarlik va burch hislarini egallash vazifasi turadi. Ta‘lim jarayonida esa o‘quvchi oldiga qo‘yiladigan talablar tobora ko‘payib va murakkablashib boraveradi[14].

Shuningdek bolaning yetakchi faoliyati o‘zgarishi bilan katta yoshli kishilarning unga munosabati ham o‘zgaradi. Ayni paytda yangi faoliyat sababli o‘quvchi bolaning o‘z asosiy faoliyatiga yangi munosabati paydo bo‘ladi. Uning burch hissi o‘sa boradi, u o‘zining o‘qishi shart ekanligini, o‘qish o‘zining burchi ekanligini va belgilab qo‘yilgan tartib qoidani bajarishi shart ekanligini anglaydi. Bundan tashqari bolada yaxshi o‘qish istagi ham tug‘iladi. Demak, bola o‘quvchi bo‘lib qolgach, o‘ziga ham boshqacha qaraydigan bo‘ladi, chunki u endi katta, jiddiy ishga qo‘shildi, u – o‘quvchi. Ana shu paytdan boshlab shaxsning o‘zini anglash o‘ziga ongli munosabati kuchaya boradi[15].

O‘qishning dastlabki kunidanoq kichik maktab yoshidagi bolaning o‘shini xarakterga keltiradigan turli ziddiyat qarama-qarshiliklar, ichki ixtiloflar vujudga keladi. Ana shular zahirida boladagi psixik kamolotning darajasi va ijobiy hislatlar bilan talablar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Talablarning tobora ortishi bolaning psixik jihatdan to‘xtovsiz o‘shini taqozo etadi va shu berk zanjirning uzluksiz harakati natijasida insonning kamoloti amalga oshadi.

Kichik maktab yoshidagi bolaning muhim xususiyatlaridan biri unda o‘ziga xos ehtiyojlar mavjudligidir. Bu ehtiyojlar o‘z mohiyati bilan muayyan bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashga tevarak atrofdagi voqelikni o‘zlashtirishga qaratilmay, balki faqat o‘quvchilik istagini aks ettirishdan iboratdir. Shu ehtiyojlar o‘z portfeliga, dars tayyorlash burchiga kitob qo‘yish javoniga ega bo‘lish istagi tuyg‘usi yotadi, holos. Bundan tashqari bilimlar kunidagi shodiyona ayyom, o‘quvchilik safiga qabul payti, maktab mamuriyati va o‘quvchilarning unga bildirgan samimiy tilaklari yuqori sinf o‘quvchilarining tabriklari bolaning his tuyg‘usiga ijobiy ta‘sir etadi. Sinfidagi o‘rtoqlari bilan qatorlashib, saf totib yurishlari, birlashib o‘ynash, oshxonaga borish, o‘qituvchining o‘gitlari ham bolani o‘ziga rom etadi[15].

Oradan ma‘lum vaqt o‘tgach shodiyona lahzalarning kamayishi bilan maktabning tashqi belgilari o‘z ahamiyatini yo‘qota boradi va o‘qishning kundalik aqliy mehnat, irodaviy zo‘r berish, yoqtirmagan narsa bilan diqqatni ta‘minlash o‘z xulqini idora qilish ekanligini anglaydi. Shunday aqliy mehnat ko‘nikmasiga ega bo‘lmasa uning o‘qishdan ko‘ngli soviydi, unda umidsizlik hissi tug‘iladi. O‘qituvchi esa bunday holning oldini olish uchun bolaga ta‘limning o‘yindan farqi, qiziqarliligi haqida ma‘lumotlar berishi va uni shu faoliyatga tayyorlash kerak[16].

Birinchi navbatda ota-onalar bolada o‘qishga xavas uyg‘otishlari kerak, bolaning o‘qishga istalgan yoqimli bir narsaga intilgandek intilishi va maktabning hamma talablarini

ko'ngildagi kabi idrok etishi ko'p jihatdan ota-onalarga bog'liq bo'ladi. Lekin bolada o'qishga ijobiy munosabatni tarbiyalab borish bilan birga, bolaga o'qish faqat yoqimli ish, deb uqtirmaslik lozim, uni o'quv faoliyatida uchraydigan qiyinchiliklarni va muvaffaqiyatsizliklarni yengib chiqishga tayyorlash kerak[16].

Birinchi sinf o'quvchilarining aksariyati zo'r ishtiyoq bilan maktabga boradi, o'quv faoliyatining juda muhimligini anglab, yaxshi o'qishga intiladi. Bolaning o'qish borasidagi bunday motivlarni o'quvchilarni ham ota-onalar ham har taraflama qo'llab quvvatlashlari va rivojlantirib borishlari kerak. Ota-onalar bolalarda tegishli malaka va ko'nikmalar, yana quloq sola bilish va o'quvchi bo'lish, kuzatish, esda qoldirish, katta yoshli odamlarning talablariga bo'ysunishi talablarini malakalari va ko'nikmalarini hosil qilishlari zarur.

Birinchi sinf o'quvchisida o'qish faoliyatining aynan o'ziga qiziqishi ko'zga tashlanadi. Maxsus tadqiqotlarda bolalar bilan keraksiz mashqlar o'tkazilgan va ularga oldindan bu mashqlar keyinchalik kerak bo'lmasligi aytilgan, lekin bolalar ularni bajonidil bajarishga kirishganlar. O'quvchi shaxsiy faoliyatda erishgan dastlabki yaxshi natija uni boshqa natijalarni egallashga undaydi. Uning o'qish faoliyatidagi birinchi mehnat mahsuli shodlik va quvonch his tuyg'usini keltirib chiqaradi. Masalan, ayrim o'quvchilar u yoki bu matnni bir necha marta o'qishga harakat qiladi. O'qish faoliyatiga qiziqish, uneing mazmuniga ham qiziqishni vujudga keltiradi bilim olish ehtiyojini tug'diradi va o'qish motivlarini tarkib toptiradi[17].

Kichik maktab yoshidagi o'quvchi bolaning qiziqishlari o'yin faoliyatiga asta-sekin ko'chadi, o'qishga xos qiziqishlar ko'rincha o'yinlar karakteri va mavzusiga ta'mir qiladi. O'quv jarayoni birinchi sinf o'quvchilarining diqqatini o'ziga tortadi, chunki o'qish maroqli, maktab talablarini ado etish ham zavqli hisoblanadi. So'ngra o'qish jarayonining o'ziga bo'lgan qiziqish o'qish samarasiga ko'chadi. O'quvchilar o'zlarining ijodiy aktivlik ko'rsatishlari bilan, qiyinchiliklarni yengib chiqishlari bilan bog'liq bo'lgan ayrim masalarni mustaqil ravishda hal qilayotgan paytlarida qiziqish osha boradi[18].

Ta'limning mazmuniga, bilmni egallashga qiziqish o'quvchining o'z aqliy mehnati natijasidan qiziqish o'quvchining o'z aqliy mehnati natijasidan qanoatlanish hissi bilan uzviy bog'liqdir. Bu his o'qituvchining rag'batlantirish hissi bilan uzviy bog'liqdir. Bu his o'qituvchining rag'batlantirishi bilan namoyon bo'ladi va o'quvchida samaraliroq ishlash mayli, istagi, ishtiyoqini shakllantiradi. Bolada paydo bo'lgan faxrlanish, o'z kuchiga ishonch hislari bilimlarini o'zlashtirish va malakalarini mustahkamlash uchun hizmat qiladi. Rahbatlantirish va jazolar meyorida bo'lsagina ularning tarbiyaviy tasiri ortadi[19].

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar faoliyatini baholash unda o'qishga ijobiy munosabatlarni shakllantirish muhim ahamiyatga egadir. Ma'lumki, maktablarda bolalarni og'zaki baholash odat tusiga kirib qolgan, chunki birinchi sinf o'quvchisi ana shu baho tasirida o'z faoliyatini kuchaytiradi ijodiy izlanishga xarakat qiladi. Hatto o'quvchi dastlabki paytlarda "yaxshi" yoki "yomon" bahoning farqiga ham bormaydi ko'proq necha

baho olgani qiziqtiradi. O'quvchining rag'batlantirilishi uning uchun eng muhim o'rinda turadi.

Ko'pchilik mutaxassis olimlar kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni baholash salbiy oqibatlariga olib keladi, deb hisoblamodalar. Ma'lumki, faqat baho uchun o'qish bilimning ishtimoiy ahamiyatini pasaytirishi mumkin. Shunga ko'ra bilimning tekshirishning boshqa usullarini topish hamda qo'llash hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Negaki, baholashning bola jamoati uchun ahamiyatini mutlaqo inkor qilish ham to'g'ri emas. Bahodan maslahat, yo'llanma, tavsiya, ko'rsatma sifatida foydalanish maqul[20].

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning muhim xususiyatlaridan biri ulardagi o'qituvchi shaxsiga ishonch hissi va yuksak ehtiromdir. Shuning uchun ham o'qituvchining bolaga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniyati juda kattadir[22]. Bola o'qituvchini aql-u donishmand inson deb biladi. O'qituvchi siyosida o'zining ezgu-niyati, orzu-istagi, ajoyib tuyg'ularni ro'yobga chiqaruvchi mo'tabar shaxsni ko'radi. O'qituvchining obro'si oldida ota-onalar, oilaning boshqa a'zolari qarindosh-urug'lari, tashin-bilishlarining nufuzi keskin pasayadi. Shu sababli o'qituvchining har bir so'zi qonun sifatida qabul qiladilar[21].

Bola psixik jihatdan o'sishi natijasida uning o'qituvchi mavqeiga munosabati o'zgaradi. Chunki unda ongli hatti-harakat ehtiyoji tug'iladi. O'quvchida bir talay muammolar savollar vujudga keladi. U hayotda hamma narsa o'zi o'ylagandek oson emasligini tushuna boshlaydi. Mazkur savollarga shaxsan o'zi javob topishga intiladi, shu savollarni boshqa odamlarga ham beradi.

Ta'lim jarayonida o'qituvchi o'zining obro'sidan oqilona, odilona va omilkorlik bilan foydalanib, o'quvchilarda, uyishqoqlik, mehnatsevarlik, o'qishga ijobiy munosabat, o'z diqqatini boshqarish, xulqini doraetish, o'zini tuta bilish, qiyinchiliklarni yengish kabi fazilatlarini shakllantirish lozim. Buning uchun har tomonlama ta'sir ko'rsatish usulini qo'llash kerak.

ADABIYOTLAR:

1. SHABBAZOVA, D. (2023). A PERSONAL VALUE APPROACH MODEL FOR ELEMENTARY LITERACY INSTRUCTION. *World Bulletin of Social Sciences*, 22, 1-4.
2. Ruzikulovna, S. D. (2021). The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes. *JournalNX*, 7(11), 78-82.
3. Jumayev, X. S. (2023). TA'LIM MUVAFFAQIYATIDA MNEMIK QOBILIYATLARNING O'RNI. *Interpretation and researches*, 1(1).
4. Jumayev, X. (2023, May). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. In *International Scientific and Practical Conference on Algorithms and Current Problems of Programming*.
5. Jumayev, X.S. (2023) O'quv jarayonida kichik maktab o'quvchilarining mnemik

qobiliyatlarining operatsion mexanizmlarini ishlab chiqish, Namangan davlat universiteti axboratnomasi, 506-510.

6. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(4), 227-230.

7. Dilfuza Shabbazova. (2023). PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FACTORS OF IMPROVING THE LITERACY OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON A PERSONAL VALUE APPROACH. *Academia Science Repository*, 4(05), 12–19.

8. Назарова, З. А. (2019). МОТИВАЦИЯ ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ УСПЕШНОГО ОБУЧЕНИЯ. *Мировая наука*, (5 (26)), 511-514.

9. Nazarova, Z. (2019). TECHNOLOGY OF IMPROVING THE PERSONALITY OF CREATIVE TEACHERS. *Theoretical & Applied Science*, (12), 318-321.

10. Nazarova, Z. A. (2014). Innovative modelling in learning activities. In *Lifelong learning: Continuous education for sustainable development: pro-ceedings of the 12th International Conf.:* in 2 pts./arr. NA Lobanov; sci. ed. NA Lobanov, VN Skvortsov; Pushkin LSU, Res. Inst. soc.-econ. and ped. probl. of contin. educ.–Vol. 12.–SPb.: Pushkin LSU, 2014.–Pt. II.–330 p. (p. 42).

11. Khimmataliev, D. O., Khakimova, M. F., Khamidov, J. A., Abdullaeva, R. M., & Daminov, L. O. Improving the professional competence of professional teachers, мақола. *Journal of Critical Review*, (103).

12. Khimmataliev, D. O., Olmov, K. T., Abdullaeva, R. M., Ergashev, B. B., & Chulponova, K. T. (2021). Mechanisms of professional competence development in future teachers based on pedagogical and technical knowledge. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 2950-2958.

13. Абдуллаева, Р. (2019). Лидерлик ва раҳбарлик сифатларининг боғлиқлик жиҳатлари. *Янгиланаётган жамиятда ёшларнинг ижтимоий фаоллиги: муаммо ва ечимлар. Республика илмий-амалий конференцияси мақолалар тўплар*, 255-256.

14. Абдуллаева, Р. (2022). ТАЪЛИМДА ТАЛАБАНИНГ ИНДИВИДУАЛ ХУСУСИЯТЛАРИНИ ҲИСОБГА ОЛИШНИНГ АҲАМИЯТИ. *Архив научных исследований*, 2(1).

15. Донаева, Ш. (2022). Refleksion o 'qitishga innovatsion yondashish va refleksiv texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning psixologik jihatlari. *Общество и инновации*, 3(2/S), 367-372.

16. Abduraimovna, D. S. (2023). TYPES OF REFLEXIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN THE PEDAGOGICAL EDUCATION SYSTEM. *Open Access Repository*, 4(03), 31-40.

17. Abduraimovna, D. S. The Culture of Environmental Safety and the State of Its Formation. *International Journal on Orange Technologies*, 2(10), 95-98.

18. Sharafutdinova, K. G. (2020). Destruction of family relations psychoprophylaxis family-neighborhood-educational institution cooperation. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(11), 1000-1007.

19. Шарафутдинова, Х. Г. (2021). OILADA DESTRUKTIV SHAXS XUSUSIYATLARI. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 231-236.

20. Sharafutdinova, K. G. (2021). THE ROLE OF TEMPERAMENT IN THE FORMATION OF INDIVIDUAL AND DESTRUCTIVE INDIVIDUAL RELATIONSHIP STYLE. *Theoretical & Applied Science*, (8), 210-214.
21. Gulyamutdinovna, S. K. (2021). Manipulative relationship of a destructive person in the family. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(9), 175-179.
22. Sharafutdinova, K. (2022). Advantages of focusing on positive psychology in eliminating destruction of family relations. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 423-430.

